

עלון שבועי מבית "בני אמונים" וכל מאמינים

287

פרשת בלק

תשע"ט

פניני אמן ותפילה בפרשה

מאוצרות אמונים

טעם אמירת 'מה טובו' קודם התפילה

"מה טובו אהלך יעקב משפנתך ישראל" (כד ה')

בסידורים נקבעה אמירת פסוק זה, המדבר בשבחו של בית הכנסת, בפתיחת תפילת שחרית. תמורה המפרשים: מדוע בחרו לפתוח את התפילה דווקא בפסוק שאמר בלעם הרשע ולא, להבדיל, בפסוק מדברי נביאי ישראל?

וביארנו בכמה אופנים:

א. 'השפת אמת' ביאר שיש עניין מיוחד בהזכרת דברי בלעם, שבכך אנו מקיימים את ציווי הנביא (מכ"ה ו ה'): "עמי זכר נא מה יעץ בלך מלך מאוב ומה ענה אתו בלעם בן בעור... למען יצטצקוהו".

ב. רבי ברוך אפשטיין מפינסק פירש כי העובדה שדווקא בלעם, צורר ישראל, אמר את הדברים, מעידה על אמיתותם. כי אילו נביא מישראל היה אומר זאת, היה מקום לומר כי דבריו נאמרו בגוזמה מתוך אהבת ישראל ששכנה בליבו.

ג. בספר 'גדיל תורה' הובא לכך ביאור נוסף:

כל יהודי הבא להתפלל לפני ה', נתקל בדרכו בכיתי כיתות של משטינים ומקטרגים המבקשים לבלבלו דעתו ולמנוע את קבלת תפילתו. באמירת 'מה טובו' אנו רומזים לאותם מקטרגים - דבר לא יועיל לכם! הנה אף בלעם הרשע ביקש לקללנו, צאו וראו מה היה בסופו, וקחו ממנו מוסר כי המבקש לקלל את ישראל, סופו שמברכם ככפל כפליים...

'ליקוטי יהודה': ברוך שאמר' סידור התפילה עמ' ה'; 'גדיל תורה'

רזי אמונים

מרמזי אמן בפרשה

'כארי יתנשא' בזכות 'אמן'

"הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא" (כג כד)

"הן עם כלביא" - סופי תיבות: 'אמן'. "יקום" אותיות 'קו' יום'. 'דמו' הכתוב 'לאמן' הנענית אחר כל אחת ממאה הברכות שצריך האדם לברך ביום. וכך אמר בלעם לבלק: איני יכול לפגוע בישראל בקללתי, שכן מתנשאים הן כנגדי כארי בזכות הקפדתם לענות 'אמן' בסוף כל ברכה.

'תולדות יעקב' [לר"י דה אלבה, נצחיה שס"ט]

רק ברכת 'מה טובו' נותרה כבירה

"מה טובו אהלך יעקב משפנתך ישראל" (כד ה')

בגמרא (סנהדרין קה ב) למדו מכך שאמר הכתוב (דברים כג ו):

קללה הנאמרת בלא הזכרת שם

"הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא ישב מלך; ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה" (כב ה-ו)

יש להבין: מפני מה לא הזכיר בלק את ישראל בשם, ומדוע ביקש מבלעם לבוא למואב, הלא יכול היה לקללם במקום מושבו בפתור?

פירש רבי שלמה קלוגר מבראד כי שתי השאלות מתורצות זו בזו:

בגמרא (ברכות לד א) מבואר שהמתפלל על חברו אינו צריך להזכירו בשמו. ופסק המגן אברהם (או"ח קט א) שזהו דווקא כשחברו עומד לפניו, אך אם אינו עומד לפניו, עליו להזכיר את שמו.

כיוון שידע בלק כי לשמם של 'ישראל' יש קדושה מיוחדת, הן מצד עצמו, והן מצד שהוא כולל בתוכו את שמו יתברך - א-ל, דבר שימנע מהקללה לחול, לפיכך ביקש לקללם מבלי מלהזכיר במפורש את שמם. וזהו שאמר בבלעם: "לכה נא ארה לי את העם הזה" - במקום מושבי, שכן: "והוא ישב ממלך", וכשתראה אותם לנגד עיניך תוכל להחיות עליהם בידך מבלי להזכיר את שמם.

'אמרי שפר'

בית כנסת מיוחד לכל עדה

"ישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו... מה טובו אהלך יעקב" (כד ה')

"מה ראה? ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה, אמר: ראוי הללו שתשרה עליהם שכניה" (ב"ב ס א).

פירש רבי יוסף שאול נתנזון רבה של לבוב:

בספר 'פרי עץ חיים' (ריש שער התפילה) הביא רבי חיים ויטל בשם רבו הארי' הקדוש, שכיוון שלכל שבט יש נוסח תפילה ייחודי, ואין תפילתו עולה אלא דרך השער המיוחד לו, לכך יש בשמיים שנים עשר שערים לקבלת התפילות, כנגד שנים עשר שבטי ישראל. וכתב מהר"ח כי מכאן נובעים החילוקים הקיימים בין נוסחאות התפילה של עדות ישראל השונות.

בכך יש לפרש את לשון הכתוב: "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו" - כשראה בלעם שכל שבט מישראל מתפלל בנוסח ייחודי, הבין שהסיבה ש: "אין פתחי אהליהם [בתי כנסיותיהם] מכוונים", ולכל שבט יש בית כנסת ייחודי משלו, היא משום שתפילת כל שבט אינה עולה אלא דרך השער המיוחד לו. לכן שיבחס: "מה טובו אהלך יעקב" - מה נכון הוא מנהגם לייחד בית כנסת לכל עדה בפני עצמה, שכן באופן זה תוכל כל עדה להתפלל בנוסח שקיבלה מאבותיה, וכך תתקבל תפילתה לרצון.

'דברי שאול' השמטות סוף מהדור'

'פגיעה' - תפילה או הריגה?

"והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדגית לעיני משה ולעיני כל עדת בני ישראל והמה בכים פתח אהל מועד" (כה ו')

באחת העיירות הסמוכות לאפטא החלו לרנן על השוחט דמתא כי הוא בעל-עבירה, ולפיכך ביקשו ראשי הקהל להעבירו ממשרתו. טרם עשו זאת ביקש רב העיר את רשותו של הרבי בעל 'אהוב ישראל' מאפטא, אך הרבי סירב לאשר זאת, בטענה כי בני משפחתו של השוחט תלויים בו, ועליו לפרנסם.

טען הרב: "והלא אמרו חכמים (סנהדרין פא ב): 'הבועל ארמית - קנאין פוגעין בו', ואני איני מבקש אלא להעבירו ממשרתו?" אולם הרבי עמד בסירובו והשיב: "אני איני מפרש כמוך ש'פוגעין בו' היינו ממיתים אותו, אלא: מתפללים בעבורו, כפי שאמרו חכמים (ברכות כו ב): 'אין פגיעה אלא תפלה'".

הוסיף הרבי וביאר:

בכך נבין מפני מה לא הרג משה רבנו את זמרי בעצמו, אלא רק אמר לפינחס כי כיוון שהוא זה שהזכיר לו את דין: "הבועל ארמית קנאין פוגעין בו", לכן: "קריינא דאיגרתא איהו ליהו פרוונקא" [קורא האיגרת - הוא יבצע את הכתוב בה]. שכן כך אמר משה לפינחס: אני מפרש את לשון 'פגיעה' כתפילה, אולם אתה בחרת לפרש זאת כהריגה, לך אפוא ועשה כדברך.

'דור דעה' [לר"י קמלהאר] תיק-תר"כ, עמ' רלג

הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא

דברים שאמר הרבי הקדוש בעל 'שפע חיים' מצאנו בשיעור חומש רש"י בפרשת בלק תשל"ט:

"וכבר מלתי אמורה זה כמה, בבקשה להחזיר עטרה ליושנה, ולהנהיג בבתי מדרשנו סדר התפלה עם הש"ץ. כפי שהיה נהוג מאז ומקדם, שבכל מנין שהתפלל, התחילו מן ברכות השחר. שתחלה הש"ץ אומר הברכות ואחר כך אומר כל אחד לעצמו, ויר"ש משתדל לשמוע מעוד כמה אנשים כדי לענות אחריהם ברוך הוא וברוך שמו ואמן. ואצל זקני הקדוש היה חוק קבוע דבר יום ביומו שאחד ולפעמים שנים מהילדים היה אומר לפניו את ברכות השחר, עם בניו הקדושים בקטנותם או אחד מנכדיו או ילד אחר".

'שפע חיים' תורה ומועדים חלק יט עמ' שנו

ברכות השחר: בקול כוונה בחברותא.

י"ב תמוז תשנ"ד

בהיכלו של מלך (ג')

מקום התפילה - בבית הכנסת

לאחר שביארנו במאמר הקודם את מעלתה הגדולה של התפילה הנאמרת עם הציבור, נוסף ונבאר במאמר שלפנינו כי יש מעלה יתירה, ואף חובה, לשאת תפילה דווקא במקום המיוחד לתפילה, בבית הכנסת, הן ביחיד והן בציבור.

כך דרשו זאת בגמרא (ברכות ו א): "אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר (מלכים א' ח כח): 'לְשִׁמְעֵךָ אֱלֹהֵינוּ וְאַל תִּהְיֶה הַתְּפִלָּה' - במקום רנה [בבית הכנסת, ששם אומרים הצבור שירות ותשבחות בענימת קול ערב] (רש"י) שם תהא תפלה."

[בהגות 'חכמת מנחם' (ברכות ו א, ביאר בשם ספר 'שערי אורה', שכל התפילות שאדם מתפלל ביחידות, ממתינות ואינן נשמעות, עד שיתפלל תפילה אחת בבית הכנסת, וזו תישמענה אותן התפילות עימה].

כדברי הגמרא פסק הרמב"ם (תפלה ח א, ע"פ 'לחם משנה' שם), שאף שכל תפילה יכולה להיענות, בבית הכנסת היא נשמעת בכל עת, ואף תפילות של יחיד נשמעות בו. מתוך כך פסק ב'שולחן ערוך' (א"ח צ ט, כדעת האונסין שהביא רבנו יונה ברכות ד מד"ה, וראה בטור שם) כי אף מי שגאס ולא התפלל עם הציבור, מוטב שיתפלל בבית הכנסת משיחיתל בביתו, מפני ששם הוא מקום קבוע ומיוחד לתפילת הציבור.

וכן ביאר רבי יהושע אבן שועיב בדרשותיו (פרשת שמות): "ובהיות דבר מקודש התפלה, יחדו לה מקום בבית הכנסת ובבית המדרש, ואם היא ראויה בכל מקום, יותר היא ראויה ומקובלת ונשמעת במקום קדוש הנקרא 'בית אלקים'."

חובה להתפלל בבית הכנסת
יתר על כן כתבו הקדמונים (ראה שאלות דרב אחאי ויצא כב) כי התפילה בבית הכנסת אינה רק בגדר מעלה, אלא היא חיוב בלתי נפרד מכלל חיובי התפילה. אף בעל 'הלכות גדולות' (הל' ברכות דף נו) כתב כי התפילה בבית הכנסת היא בגדר חובה, ואף הסמך לכך את לשון הכתוב (בראשית כח א): "וַיִּפְגַּע בְּמַקְוֶם" [שהתפלל במקום המיוחד לתפילה], וכדרש הגמרא (ברכות כו ב): "אין פגיעה אלא תפלה."

והן הם הדברים המפורשים בירושלמי (ברכות פ"ד ה"ד): "צריך אדם להתפלל במקום שהוא מיוחד לתפילה. ומה טעם (שמות כ כא, ראה רש"י ובעל הטורים): 'כָּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֶזְכֹּר אֶת שְׁמִי אֶבְרָא אֶלַי' וּבְרַכְתִּי" [אשר תזכיר את שמי אין כתב כאן אלא: 'בכל המקום אשר אזכיר' (כלומר שהשכינה תהא מצויה בו)].

עוד הביא ב'ערון השולחן' (א"ח צ טו) שנושא זה הוא בימדה כנגד מידה; הוא התעצל ללכת למקום קרוב, לבית הכנסת, לפיכך יאלץ ללכת לגלות למקום רחוק.

עוד הובא בירושלמי (שם) על המתפלל בתוך ביתו: "אמר רבי יוחנן המתפלל בתוך ביתו כאילו מקיפו חומה של ברזל...". ופירש בגליוני הש"ס 'למהר"י ענגיל אב"ד קראקא (על הירושלמי שם, וכע"ז פירש מהר"ש סיריליאו שם), שמי שאינו מתפלל עם הציבור בבית הכנסת אלא בביתו, כאילו מקיפה אותו חומה של ברזל המונעת מתפילתו לעלות למעלה.

ובספר 'דרך משה' (ליום ח) כתב: "כי לא ניתן רשות להזכיר בכל מקום שמו של הקדוש ברוך הוא, רק בבית הכנסת. וכל אדם יודה על האמת שכל הגזירות והצרות באו בעוה"ד לישראל מפני שאינם מתפללים בית הכנסת."

בשיר וקול תודה נברך לאלוקינו

ארכו לו כמה דקות להתאושש, אולם לבסוף הוא קם ממקומו, עיניו נשואות כלפי מעלה ובלבו הרהר: 'החיים עד עתה היו נפלאים, תודה לך ה'. מאמין אני בך כי כפי שנתת לי עד עתה חיים יפים ומאושרים, כן בידך להעניק לי עוד שנים רבות, נעימות וטובות'.

בצאתו מחדר הרופא, מבלי להבין מדוע, התפזם מפיו הניגון המוכר של 'מוזמור לתודה', ורבי עזרא ראה בכך סימן שמימי.

חלפו כשלושה שבועות, שבמהלכם המשיך רבי עזרא בסדר יומו הרגיל. ביום שלפני הבדיקה השנים בבוקר, ובעת ששורר את 'מוזמור לתודה' כהרגלו, עלה בליבו רעיון. מיד לאחר התפילה הוא פנה להוציא אל הפועל; לאחר שטעם פת שחרית ועדכן את בני ביתו, שם פעמיו לעבר תחנת האוטובוס העושה את דרכו לצפת, כדי להשתטח על קברו של מרן ה'בית יוסף', מחבר 'שולחן ערוך'.

מיד כשהשתטח על המצבה הקדושה, נפרץ מעיין דמעותיו; כדרכו הוא פתח בהודאה מעומק לב על כל השנים הטובות והיפות שלהן זכה, על המשפחה, על החיים, על הבריאות ועל הפרנסה, ולאחר מכן שפך לפני ה' את ליבו בתפילה.

כבן מתחטט לפני אביו הוא שח את דאגתו מפני הבדיקה הגורלית שעתיד הוא לעבור מחר. הוא התחנן על נפשו ועל נפש ילדיו הזקוקים לאבא בריא, ולפתע פרצה הזעקה מפיו:

"מרן ה'בית יוסף! הלכות רבות קבעת ופסקת, ועם ישראל מקפידים לקיימן. אחת מהן אינה מפורסמת דייה, ואותה אימצתי בכל ליבי. מזה כמה שנים שאני מקפיד לשורר את 'מוזמור לתודה' ברוב עס, ובחסדי ה' זיתי אף ליכזת עימי את יתר מתפללי המניין אשר מודים לה: כראוי יחד איתי."

חרב חדה מונחת עתה על צווארי. אנא עורר רחמי שמיים לפני ה' שיזכני לעבור את הבדיקה מחר בשלום, שתוצאותיה יוכיחו כי אין בי לא גידול ולא מחלה, לא דאגה ולא צרה, רק בריאות, רווחה ושמחה, שעליהן אוכל להמשיך, 'להודות ולהודות'..."

אף לאחר אמירת כמה פרקי תהילים, לא נחה דעתו של רבי עזרא, עד שעמד ושורר בהתרגשות את 'מוזמור לתודה' בניגונו, ולאחר מכן שב לאומרו תוך שהוא מפזז ומרקד בהודאה מעומק לב.

מיד לאחר מכן שם פעמיו לשוב לבני ברק, והפעם בלב רגוע ושלוו.

בבוקר שלמחרת התייצב רבי עזרא בשערי המכון הרפואי שבו עתיד היה לערוך את הבדיקה. הבדיקה הייתה ארוכה ומתישה, אך במהלכה לא פסק רבי עזרא מלהתפלל ולהודות... הוא התחנן באמונה ובביטחון והמתין לתוצאות...

כשנקרא לבסוף לחדר הרופא, הופתע לראות את הרופא כשהוא מבלבל ועל פניו נסוכה ארשת של חוסר אמון. הוא התבונן ארוכות בתוצאות הבדיקות, תוך שהוא משווה בין הצילומים שלפניו, ולבסוף אמר: "שמע נא, בכל הקריירה הרפואית שלי איני זוכר מקרה כה מוזר", פתח, תוך שהוא מצביע על הצילומים שלפניו: "הנה, זהו ה'צילום' שערכת לפני שלושה שבועות. יכול אתה לראות בו בבירור את הגידול, ומסביבו הגרורות. כך נראית 'המחלה'... עכשיו תתבונן בצילום מאתמול - אין זכר לגידול ולגרורות! אף בדיקות הדם תקינות... זהו פשוט מקרה שלא ייאמן."

"אין יכול להיות?" הרופא כמעט שאג, "אין ייתכן שבתוך שלושה שבועות חזר הגוף להיות תקין ובריא, כאילו לא היה כלום לפני כן?!" הן תוצאות נקיות שכלאו איננו מצפים גם לאחר טיפול, כפרט שנראה היה קודם כי מדובר בגידול אלים במוח..."

הרופא המשיך לבטא את התפעלותו, אך רבי עזרא לא שמע יותר... עיניו היו עצמונות, ופיו שורר את ניגונו האהוב: "מוזמור לתודה הרעיון לה' כל הארץ..."

לקראת שבת מלכתא וישב

בית הכנסת 'שתילי זיתים' הוא מבתי הכנסת הוותיקים והמוכרים בבני ברק. מתפללים בו רבים באים בשעריו מדי יום, כאשר רבים מהם נמנים על מניין 'הזיתין' המתקיים במקום.

בעל המעשה שלפנינו, הרב עזרא מזרחי שליט"א, משמש בתפקידו כחזן הקבוע במניין מוכבד זה כבר למעלה משני עשורים. בכל ימות השנה ניצב הוא לפני התיבה בשעה היעודה ומכבד את ה' מגרונות בתפילתו הנעימה. כך, ללא שינוי במשך שנים רבות.

מטבע הדברים, כאשר החזן והנוסח כה קבועים, כל שינוי במתכונת הקבועה של התפילה, עשויים היו לעורר את תשומת לב המתפללים. כפי שאכן אירע לפני כארבע שנים, כאשר בבוקר בהיר אחד החל רבי עזרא לומר בניעמה את 'מוזמור לתודה' בשתוך 'פסוקי דזמרה'.

לאחר התפילה הוא הסביר למתפללים שהתקצבו סביבו בסקרנות, צמאים לשמוע את פשר הנהגתו החדשה:

"אמש נחשפתי באקראי להלכה שאינה מפורסמת דיה, אך נפסקה במפורש ב'שולחן ערוך' (א"ח נא ט): 'מוזמור לתודה' - יש לאומרה בנגינה, שכל השירות עתידות לביטול חוץ ממוזמור לתודה'. כלומר: את אותו מוזמור נפלא המבטא יותר מכל את ההודאה העמוקה שאנו חשים כלפי ה' ואנו רגילים לאומרו כבדרך אגב, יש לומר באופן אחר - מתוך נגינה המבטאת הודאה היוצאת מעומק הלב כלפי הבורא יתברך."

"מה דעתכם כי מיום זה ואילך נתחיל לאומרו כראוי, בשרי ובומרה?" שאל רבי עזרא למתפללים, "אשתדל לשיר זאת בניגון מהיר ועליז שלא יעכב את מהלך התפילה", הוסיף והרגיע כמה מתפללים שהרימו גבה בחשש; בכל זאת מדובר במניין שרבים ממתפללי ממהרים לעמל יומם.

רבי עזרא שמח לראות כי המתפללים מסכימים עימו פה אחד. כולם שמחו להיות שותפים בקיום ההלכה הלא מפורסמת, ובפרט כשידיעו כי המוזמור עתיד להיות מושר בניגון עליז, ובקולו הנעים של חזן בית הכנסת הנערץ.

כך, מיום זה ואילך, התרגלו המתפללים להצטרף מדי בוקר לשירתו של החזן ב'מוזמור לתודה', ואף לאחר שרובם כבר התרגלו לניעמה העליזה, עדיין היא מצליחה לשמחם בכל בוקר מחדש.

כשנה לאחר אותו היום שבו החליט ר' עזרא לקיים את ההלכה האמורה, החל החזן, רבי עזרא, לחוש בכאבים בלתי מוסברים. הכאבים הסבו לו סבל רב, ולא חלפו אף לאחר שנטל מגוון רב של משככי כאבים. רופא המשפחה שעזמו רגל היה רבי עזרא להתיעץ לא הצליח לזהות את הסיבה לכאביו, והוא שלח אותו לרופא מומחה שמיהר להפנותו לבדיקות מקיפות.

ימים מספר לאחר שערך את הבדיקות, הוזמן רבי עזרא למרפאתו של הרופא המומחה כדי לשמוע את תוצאותיהן. איש לא הכינו לבשורה הקשה שהוא עמד לשמוע:

"איני רוצה להדאיגך יתר על המידה", פתח הרופא בהתחשבות תוך שהוא מעיין בתוצאות הבדיקות, "אך דבר מה בתוצאות אינו נראה תקין..."

הרופא המשיך לעיין בתוצאות, תוך שמפסל המתח בליבו של רבי עזרא הולך וגואה. לבסוף הסיר את משקפיו בארשת חשיבות, והמילים המדודות שאמר נפלו על רבי עזרא כרעם ביום בהיר:

"שמע נא ידידי, כבר שנים רבות אני משמש כרופא, ועדיין קשה לי מאוד לבשר בשרושת קשות למטופלי... האבחנה אומנם עדיין אינה סופית, ויהיה עליך לשוב ולערוך בדיקות מעמיקות בעוד שלושה שבועות, אך בינתיים תתכונן..."

"קח את הדברים בפרופורציה", ניסה הרופא להרגיע, "קיימים כיום טיפולים מתקדמים מאוד שבאמצעותם תוכל להירפא לחלוטין, אם כי עליך להתכונן לתקופה לא פשוטה..."

בחדר השתרה שתיקה רועמת. רבי עזרא עיכל את הדברים ששמע. הרופא אומנם לא הזכיר את המילים המפחידות במפורש, אך האבחנה הייתה ברורה ומפחידה - המחלה הנוראה...